

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН НА МІЖПРЕДМЕТНІЙ ОСНОВІ

У статті розкриваються потенційні можливості циклів навчальних дисциплін вищої школи у формуванні екологічної культури студентської молоді на основі міжпредметних зв'язків.

The potential abilities of disciplines' cycles of higher education in forming ecological culture of student youth on bases of intersubject connections are shown in the article.

Соціально-економічна й екологічна ситуація, що має місце в Україні, вимагає вдосконалення механізму формування екологічної культури молоді на засадах духовних основ суспільства, базових загальнолюдських і національних морально-етичних ціннісних імперативів. Це потребує розширення діапазону дії моральних чинників, більш ефективного використання потенційних можливостей існуючих соціальних інститутів, і зокрема вищих технічних навчальних закладів. Відчувається необхідність пошуку таких форм співвідношення у ієрархії цінностей, які забезпечують високий рівень розвитку й оптимального поєднання особистісно й суспільно значущих ціннісних орієнтацій студентської молоді, орієнтований на гармонізацію відносин у системі “людина – природа”.

Формування екологічної культури безпосередньо пов'язане з організацією навчального процесу і насамперед змістовою його складовою, забезпечення інтегрованої побудови змісту навчальних предметів, основи якої закладені в працях видатних педагогів (Я.Коменський, Й.Г. Гербарт, І.Песталоцці, К.Ушинський), сучасних дидактів (В.Бондар [5], Е.Гірусов [6], І.Зверев [8], С.Дерябо [7], В.Ігнатова [9] та ін.). Як засвідчують результати дослідження, побудова процесу формування екологічної культури у системі професійної підготовки фахівців вимагає створення педагогічно доцільних виховних екологічних ситуацій на міжпредметній основі, у процесі перебігу яких діяльність майбутнього фахівця набуває рис навчальної і професійної спрямованості [6: 43]. Поєднання окремо взятих понять, фактів, ідей, які представляють елементи змісту окремих дисциплін, увійшовши до складу іншої навчальної дисципліни, трансформуються у нову системну якість і відповідають завданням майбутньої, у нашому випадку природоохоронної діяльності. Це безпосередньо залежить від повноти охоплення компонентів нової цілісності стрижневим системоутворюючим фактором, від того, настільки ефективно здійснюється процес інтеграції [10: 102].

Метою статті є розкриття можливостей навчальних дисциплін вищої школи у формуванні екологічної культури студентів вищої школи на основі міжпредметних зв'язків.

Оскільки екологічний компонент є складником професійної підготовки фахівців, збалансованість всіх видів навчально-виховної діяльності, де “наскрізною лінією” є формування екологічної культури студентів, майбутній фахівець мусить не тільки оволодіти знаннями й виробити екологічне мислення й навички природоохоронної роботи, але й підготувати себе морально до неї. Сам процес формування означеної якості передбачає інтеграцію різних видів цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість студента (блоки фундаментальних, соціально-економічних дисциплін, різновиди практик, науково-дослідна та виховна робота, самоосвіта). Але провідна роль в екологічному вихованні студентської молоді належить опануванню циклів навчальних дисциплін.

Специфіка підготовки фахівців вимагає дотримання цілеспрямованого зв'язку між навчальними дисциплінами, що забезпечує кінцеві результати їхньої підготовки. Йдеться не про звичайне їх поєднання, а комплексний підхід до побудови змісту дисциплін. Більше того, приведення змісту навчання й виховання відповідно до сучасних вимог передбачає

реалізацію принципу інтеграції, суть якого полягає в об'єднанні наукових теорій, а також скоординованої спільної роботи викладацького складу й студентів. Інтеграція змісту навчальних предметів здійснюється насамперед шляхом реалізації міжпредметних зв'язків. Це забезпечує свідоме осмислення логіко-структурних особливостей навчального матеріалу, дає можливість виявляти змістові та операційні зв'язки між фактами, поняттями, явищами і закономірностями навколишньої діяльності. Міжпредметний характер дозволяє враховувати дидактичні й методичні особливості викладання теми програмового матеріалу, визначати їх місце в логічній структурі дисциплін, бачити основне і другорядне в ході засвоєння навчальних курсів.

У процесі формування екологічної культури панівною ідеєю є розуміння того, що явища об'єктивного світу не існують ізольовано. Закони природничого і соціального розвитку знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Ефективність здійснення екологічного виховання забезпечується насиченістю змісту навчання екологічною інформацією, координаційною діяльністю викладацького складу, створенням виховних проблемних ситуацій, розв'язання яких вимагає використання знань із різних галузей наук та узгодженість методів і засобів комплексного застосування розрізнених знань у практичній діяльності.

Використання потенційних виховних можливостей навчальних дисциплін у формуванні екологічної культури студентів вищої школи вимагає системного підходу до організації цього процесу. Дані експериментального дослідження показують, що фундаментом оволодіння основ розглядуваного особистісного новоутворення є дисципліни методологічного блоку. Вони слугують підґрунтям оволодіння студентами основами наукового світогляду, знаннями з теорії пізнання, особливостями психіки людини, системою потреб і ціннісних орієнтацій людей, ознайомлення з витоками національної та зарубіжної культури, етичними нормами поведінки. Зокрема, курси “Філософія” і “Логіка” дають розуміння зв'язків між явищами та процесами об'єктивної дійсності, засвоєння діалектичного підходу до вивчення природи та суспільних явищ.

Особливе місце в системі екологічного виховання займає розділ “Соціальна філософія”, який забезпечує розуміння поняття культури, умов розвитку особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя в різних його формах прояву, сприяє свідомому вмінню застосовувати одержані знання в розв'язанні професійних завдань при розробці природоохоронних проєктів, організації міжлюдських відносин, науковому аналізі соціально значущих проблем і процесів, фактів і суспільних явищ.

Стосовно нашого дослідження актуальним є знаходження точок перетину філософії та педагогіки. Так, процес екологічного виховання вимагає поєднання індуктивних та дедуктивних підходів, за допомогою яких узагальнюються емпіричні дані й формулюються логічні причинно-наслідкові зв'язки. Вивчення екологічних процесів, ситуацій, явищ, проникнення в їх природу з одного боку, і моделювання педагогічних виховних ситуацій, проєктування, прогнозування виховних заходів і їх результатів з іншого, – означає аналітико-синтетичний спосіб формування необхідно значущих якостей особистості.

Екологічне виховання нами розглядається як складовий компонент системи відповідних соціальних цінностей і норм поведінки. Останнє передбачає осмислення й адаптацію тенденцій розвитку сучасних економічних і соціальних взаємин, їх розуміння й урахування в ході підготовки спеціаліста. Цьому сприяє опанування курсу “Соціологія”. Виходячи з поняття суспільства як високоорганізованої системи з її окремими компонентами, соціологія включає й сферу виховання. Розглядаючи виховання як один із шляхів включення людини в соціокультурний простір, структура соціологічного відображення дійсності охоплює соціологію культури, освіти й виховання, соціологію студентства, екологічну соціологію та інші її види.

Багатогранність навчально-виховних завдань, що вирішується вищою школою, детермінує потребу у використанні статистичних методів дослідження, що забезпечують вивчення “кількісної сторони суспільних явищ у нерозривному зв'язку з їх якісним змістом”

[4]. Наприклад, для оцінки екологічної вихованості можна використовувати моделювання проблемних ситуацій, тестування, спостереження. Для дослідження природних і соціальних явищ, умов і факторів, що їх породили, широко застосовуються анкетування, інтерв'ю, опитування та експертизи, які також є основними методами соціології. Одержані рекомендації можуть використовуватись у прийнятті важливих природоохоронних рішень, де відправним імперативом має бути принцип “не нашкодь”.

Формування екологічної культури студентів вимагає врахування вікової психології молодшої людини, а виховні заходи мають носити рекомендаційний характер з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей студентів. Сприяє цьому опанування основ соціальної й педагогічної психології, предмет яких пов'язаний із комплексом суб'єктивних особистісних новоутворень: психічні якості й стани (емоції, здібності, мотивація, темперамент, характер, воля), пізнавальні процеси (відчуття, сприймання, увага, пам'ять, фантазія, уява, мислення, мова), які лежать в основі життєдіяльності людини [1; 2; 3; 11]. Вони є основою, на якій розвивається потреба в самовихованні, котре спрямоване не тільки на подолання своїх недоліків і розвиток позитивних якостей характеру, а й формування себе як особистості.

Що стосується безпосередньо екологічного виховання, то це чітко проявляється в мотивації вчинків, системі свідомої й імпульсивної поведінки, навичках природозберігаючої діяльності й мисленні. Ефективними показниками рівня сформованості його екологічної культури є позитивні або негативні зрушення в психіці, мисленні й поведінці студента.

Важливе місце в системі формування екологічної культури студента займає “Культурологія”, що передбачає ознайомлення з основами й виявами, розкриває можливості людини як творця культури, знайомить з її особливостями на різних історичних етапах розвитку цивілізації. У контексті дослідницьких завдань змістове наповнення курсу безпосередньо перегукується з розвитком ціннісних орієнтацій майбутнього спеціаліста, його моральних якостей і моральної культури в цілому. Як наголошує О.Бойко, “культура є індикатором суспільного розвитку (відображає стан морального здоров'я суспільства, рівень економічних і політичних свобод, характеризує його духовний потенціал); вона активно впливає на духовну архітектуру громадянської думки, активізує або гальмує суспільні процеси в різних сферах життя, намагаючись забезпечити гармонію при переході до нових орієнтирів, пріоритетів, шкали цінностей; виконує роль інтегратора суспільних сил [4: 604, 605].

Отже, культурологічні засади, трансформуючись в екологічне сприйняття, екологічне мислення й екологічну діяльність, є однією з провідних методологічних передумов професійного становлення майбутнього спеціаліста. Через категоріальний апарат культури здійснюється “універсальне ставлення людини до світу, через котре людина створює світ і саму себе” [12].

До провідного системоутворюючого курсу вищої школи в плані формування екологічної культури відносяться “Основи екології”. Він включає інформацію про роль екології в збереженні, відновлюванні навколишнього середовища й застереженні негативних наслідків втручання людини в природу, розкриває значення екології для оцінки наслідків професійної діяльності й прийняття оптимальних рішень в умовах екологічної кризи. Курсом передбачено ознайомлення з процесами глобального колообігу речовин у природі, ефекту “самоочищення”, розкриття екосистеми (типи, їх склад і збалансованість) та біосфери (структура, функціональна цілісність і забезпеченість її стійкості, антропогенний вплив на природу). Значне місце відведено екологічним принципам раціонального природокористування, оцінці прямих і непрямих впливів різних видів забруднювачів на організм людини, а також проблемам екологічного захисту навколишнього середовища.

На жаль, як засвідчує аналіз відповідних програм, їхній зміст переважно спрямований на забезпечення знанневого екологічного тезауруса студентів і не носить необхідного активного виховного навантаження. Більше того, ознайомлення з роботою вищих навчальних закладів дає підстави стверджувати, що використання виховних можливостей

означених та інших навчальних дисциплін природничої, методологічної, професійної та практичної підготовки не створює єдиного інформаційно-педагогічного простору для формування екологічної культури випускників.

Звичайно, у змісті дисциплін вищої школи знайшов відображення науковий підхід до вивчення об'єктів, предметів, процесів і явищ навколишнього середовища й суспільства. Але існуючий предметний принцип побудови знань не дозволяє повністю реалізувати системний підхід у навчанні, не "розмиваючи" межі існуючих навчальних предметів. Тому ефективність формування екологічної культури майбутніх фахівців в єдиному режимі функціонування ВНЗ забезпечується насамперед узгодженістю навчальних планів і програм, відображення сутнісних зв'язків у підручниках та навчальних посібниках.

Реалізація міжпредметного підходу як обов'язкової вимоги до побудови змісту й організації навчально-виховного процесу має забезпечити формування системи знань на основі розвитку провідних загальнонаукових ідей і понять (освітня функція); формування світогляду, діалектико-матеріалістичних поглядів, професійно-педагогічних знань і вмій (виховна функція); координацію в роботі викладачів-предметників на основі єдиних педагогічних вимог і однозначного трактування загальнонаукових та спеціальних понять, узгодженості в проведенні навчально-виховного процесу (організаційна функція). Міжпредметність у цілому сприяє ефективній дії всього комплексу принципів навчання, оскільки вона слугує створенню дидактичних основ для планомірного здійснення навчально-виховного процесу.

У процесі засвоєння студентами комплексу навчальних дисциплін у системі оволодіння професійними знаннями й уміннями їм прищеплюються норми екологічної культури поведінки й життєдіяльності. З цією метою використовуються можливості всієї палітри навчальних предметів та інших видів виховного педагогічного впливу, засоби активізації природоохоронної діяльності, здійснюється коригування поведінки, що сприяє збереженню природного середовища. Увага концентрується на розвитку правильних уявлень про стан природного середовища, дотриманні класичної схеми перебігу виховного процесу – засвоєння системи екологічних знань, формування ціннісного екологічного ставлення до природи на основі сформованих мотивів і переконань, готовності до майбутньої природоохоронної діяльності.

Таким чином, екологічна культура є складним багатофакторним особистісним новоутворенням, формування якого вимагає цілісного підходу до реалізації виховних завдань, інтерпретації понять і даних різних джерел через звернення до педагогічної психології, використання філософських категорій, соціологічних термінів і дефініцій. У поєднанні зі знаннями з інших дисциплін на засадах інтеграції та міжпредметних зв'язків вони складають основу для розв'язання ключових виховних проблем вищої школи. Формування екологічної культури студентів мусить проходити однією з наскрізних ліній через усі підструктурні навчально-виховні блоки ВНЗ, що передбачає їх інтегративність. Зміст підготовки випускника ВНЗ у контексті сьогодення бачиться як комплексна програма, що синтезує всі дисципліни і, звичайно, відбиває сучасний рівень кожної конкретної науки.

У *перспективі* передбачається розробка обґрунтування структурно-функціонального модуля формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю, а також визначення організаційно-педагогічних умов її функціонування в режимі вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980. – 336 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М.: Мысль, 1976. – 160 с.
3. Божович Л.И. Этапы формирования личности а онтогенезе // Вопросы психологии. – 1979. – № 4. – С. 23-24.
4. Бойко О.Д. Історія України: посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 656 с.
5. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: Вересень, 1996. – 129 с.
6. Гирусов Э.В., Широкова И.Ю. Экология и культура. – М.: Знание, 1989. – 64 с.

7. Дерябо С.Д. Параметры субъективного отношения к природе как критерий эффективности экологического воспитания // Мир психологии. – 1998. – № 2 (14). – С. 109-121.
8. Зверев И.Д. Экогласность и образование // Советская педагогика. – 1991. – № 1. – С. 9-12.
9. Игнатова В.А. Интегрированные учебные курсы как средство формирования экологической культуры учащихся: Дис. ... д-ра пед. наук. – Тюмень, 1999. – 388 с.
10. Кузнецова Т.В. Формирование экологической культуры учащихся средних школ на современном этапе (дидактический аспект): Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 159 с.
11. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
12. Пустовіт Г.П. Філософсько-культурологічний аспект в екологічній освіті // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 2-7.

УДК 378.147

О.І. Гедвілло, В.С. Блах

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено висвітленню проблем підготовки студентів до науково-дослідної діяльності. У ній проаналізовано зміст програм дисциплін “Основи наукових досліджень” та “Технологія науково-педагогічних досліджень”; визначено шляхи удосконалення організації науково-дослідної роботи студентів.

The article is dedicated to the problems of students training for scientific research activity. The article analyses the contents of such academic disciplines as “Scientific Research Fundamentals” and “Pedagogical Scientific Research Technology”; and it outlines the ways of improving students’ scientific research work organization.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інноваційними процесами в усіх сферах життя. Масштабність соціальних завдань передбачає інтеграцію науки і виробництва, зростання творчої активності та компетентності фахівців, ефективно запровадження новітніх технологій. Професійна компетентність молодих фахівців повинна включати вміння орієнтуватися в різних напрямках наукової інформації, запроваджувати творчий підхід до розв’язання нестандартних завдань, здатність до самопізнання і саморозвитку. Тому перед вищими закладами освіти поставлено завдання формування науково-дослідницьких умінь, як важливого напрямку підготовки творчої особистості. Отже, організація науково-дослідної діяльності студентів (НДДС) вищих навчальних закладів України є вельми актуальною.

Проблемам підготовки майбутніх учителів до науково-дослідної, творчо-пошукової роботи присвячено багато наукових праць. Зокрема науково-дослідну роботу студентів досліджували Л.Авдєєва, В.Андрєєв, В.Борисов, П.Дмитренко, В.Загвязинський, І.Іваненко, І.Каташинська, Г.Кіт, Л.Коржова, Т.Мишковська, О.Приходько, В.Сидоренко, В.Сластьонін, Д.Цхакай, С.Шацький та ін.

Метою нашої статті є вивчення проблем підготовки студентів інженерно-технологічних факультетів до науково-дослідної діяльності в контексті Болонських вимог.

Для НДДС вищих закладів освіти характерною ознакою є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової та виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів наукової роботи студентів, що реалізуються в навчальному процесі та у позанавчальний час. Це забезпечує їхню участь у науковій діяльності протягом усього періоду навчання, тісно пов’язану як із науково-дослідною діяльністю, що проводиться підрозділами ВНЗ, так і з громадською діяльністю.

Як показують дослідження провідних учених, реалізована в комплексі науково-дослідна діяльність студентів забезпечує вирішення таких основних завдань: